

ՀԱՇՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԻ
ԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ, ՆՐԱ ՆԵՐԴՐՈՒՄԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՀՏԴ 347

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-44

ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ ԳԵՂԵՑԻԿ

ԳՊՀ հումանիտար մասնագիտությունների ֆակուլտետի
իրավագիտության ամբիոնի դասախոս,
ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի
քաղաքացիական իրավունքի և քաղաքացիական
դատավարության ամբիոնի դասախոս
էլփոստ՝ gexecik_vardanyan@mail.ru

Հոդվածը նվիրված է հաշտարարության ինստիտուտին՝ որպես վեճերի լուծման արտադարական ընթացակարգի: Նպատակն է բացահայտել հաշտարարության ինստիտուտի էությունն ու իրավական կարգավորման առանձնահատկությունները, կիրառման ընթացակարգը: Հոդվածում ներկայացվում է ուսումնասիրվող ինստիտուտի պատմական զարգացման գործընթացը և միջազգային փորձը, դրա արդիականությունն ու կարևորությունն արդարադատության արդյունավետության բարձրացման գործում: Խնդրո առարկան ուսումնասիրելիս օգտագործվել են վերլուծական, պատմական, իրավահամեմատական մեթոդները, որոնց կիրառմամբ կատարվել է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության, ինչպես նաև օտարերկրյա իրավական համակարգում ու իրավակիրառ պրակտիկայում գործող սկզբունքների, հաշտարարության կիրառման ընթացակարգի ու հաշտարարության ինստիտուտին առնչվող հարցերի վերաբերյալ տեսաբանների դիրքորոշումների հետազոտություն: Հոդվածում հիմնավորվում է, որ ՀՀ-ում հաշտարարության ինստիտուտի կիրառումը հնարավորություն կտա էականորեն նվազեցնել դատական համակարգի ծանրաբեռնվածությունը, կկրճատի դատական և պետական ծախսերը, կողմերը հնարավորություն կունենան առկա վեճը լուծելու հնարավորինս արագ և իրենց համար ընդունելի ու փոխշահավետ տարբերակով:

Բանալի բառեր՝ հաշտարար, հաշտարարության ինստիտուտ, վեճ, իրավական կարգավորում, վեճերի լուծման այլընտրանքային եղանակ, արտադատական ընթացակարգ, հաշտության համաձայնություն, հաշտարարության իրականացում:

Արդի ժամանակաշրջանում ողջ աշխարհում ընդունված վեճերի լուծման այլընտրանքային, արտադատական ընթացակարգն հաշտարարությունն է:

Հաշտարարությունը կամավորության և գաղտնիության վրա հիմնված ընթացակարգ է, որտեղ երրորդ անկողմնակալ անձը՝ հաշտարարը, հաշտարարության միջոցով օգնում է կողմերին վեճը լուծել հաշտությամբ:

Հաշտարարության ծագման պատմությունը, հետագա զարգացման ընթացքը՝ հնագույն, միջնադարյան, նոր և նորագույն պատմական շրջափուլերից մինչև մեր օրերը, գտնվում են տեսաբանների ուշադրության կենտրոնում՝ տեղ գտնելով հայրենական և օտարերկրացի հետազոտողների աշխատություններում:

Հաշտարարության պատմական զարգացման ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն այնքան հին է, որքան մարդկային հասարակությունը:

Ուշադրության է արժանի հաշտարարության ծագման և դրա պատմական էվոլյուցիայի ուսումնասիրությունը տարբեր քաղաքակրթություններում և պատմական ժամանակահատվածներում:

Պարզվում է, որ վեճերի այլընտրանքային լուծումը հաշտարարության միջոցով սկզբնավորվել է դեռևս հնագույն ժամանակներից:

Տոհմատիրական կարգերից սկսած՝ վեճերի լուծման հիմնական միջոցը եղել է ֆիզիկական ուժի գործադրումը: Այս հասարակարգում որպես հաշտարար հանդես են եկել տոհմապետներն ու ցեղապետերը: Ընդունված էր, որ տոհմապետի իշխանությունը աստվածային բնույթ է կրում, ուստի տոհմի անդամները անվերապահորեն վստահում էին նրան, իսկ առաջացած վեճերը լուծելիս տոհմապետը հանդես էր գալիս որպես հաշտեցնող և միջնորդ¹:

¹ St'и Зайцева А. И., Захарьяшева И. Ю., Балашова И. Н., Балашов А. Н. /Альтернативное разрешение споров / Подред. А. И. Зайцева. - М., Астрель, 2014, էջ 180:

Հաշտարարության միջոցով վեճերի այլընտրանքային լուծումը հանդիպել է նաև ստրկատիրական հասարակարգում՝ Փյունիկիայի և Բաբելոնի առևտրային հարաբերություններում²:

Հաշտարարությանը անդրադարձ կա նաև Աստվածաշնչում, Մատթեոս ավետարանի 5:24-ում, որտեղ Հիսուսը բացատրում է, որ անհատը պետք է նախ հաշտվի իր եղբոր հետ և հետո վերադառնա՝ իր ընծան մատուցելու գոհասեղանի վրա³:

Ըստ պատմական տվյալների՝ 904թ.-ին Սմբատի և Կոստանդինի միջև տեղի է ունեցել գժտություն, բայց շուտով կողմերը հաշտվել են և կնքել են բարեկամության դաշինք:

Հաշտարարության դրսևորումներ նկատվել են նաև Կիլիկյան Հայաստանում՝ Լևոն թագավորի գահակալության ժամանակ⁴:

Ինչ վերաբերում է հին Հայաստանին, ապա հաշտարարության վերաբերյալ առաջին հիշատակությունը հանդիպում ենք Մխիթար Գոշի «Դատաստանագրքում», որտեղ Քրիստոսը դատախազին խորհուրդ էր տալիս խորհել ու հաշտեցնել կողմերին, որպեսզի չպատահեր հակառակը⁵:

Վեճերի լուծման այլընտրանքային միջոցների շարքում հաշտարարությունն ունի իր ուրույն, աստիճանաբար լայն ճանաչում ձեռք բերող դերը:

Ինչպես վերը նշվեց, հաշտարարությունն ունի խորը պատմական արմատներ: Հաշտարարության ինստիտուտի նախատիպերը կարելի է գտնել դեռևս հին աշխարհի երկրների իրավագիտական աղբյուրներում: Այդ առումով հայտնի է Հուստինիանոս կայսեր օրենսգիրքը (դիգեստ), որով կարգավորվել է նաև հաշտարարի ինստիտուտը՝ այն միջնորդի, որի նպատակն է լուծել կողմերի միջև ծագած վեճը և հաշտեցնել նրանց:

Միջնորդությունը օգտագործվել է որպես տարբեր մշակույթների վեճերի լուծման մեթոդ ավելի քան 3000 տարի: Հասարակության զարգացմանը զուգընթաց փոխվեցին նաև վեճերի կարգավորման մեթոդները, անցում կատարվեց վեճի լուծման արդի մեխանիզմներին՝ դատական ձևին, ապա նաև վեճերի լուծման այլընտրանքային ձևերից մեկին՝ հաշտարարությանը:

² Տե՛ս Медиация <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>:

³ Տե՛ս Հին կտակարան:

⁴ Տե՛ս Սմբատ Սպարապետ, Նշվ. Աշխ., էջ 114, La continuation de Cuillaume de Tyr (1184-1197) էջ 167-170, L'estoire de Fraclesempereur RHC, histriensoccidentaux, t.2, էջ 207-208:

⁵ Տե՛ս Մխիթար Գոշի Դատաստանագիրք:

Հաշտարարությունը լայն տարածում ստացավ մի շարք երկրներում, այդ թվում Անգլիայում «Mediation», Գերմանիայում՝ «die Mediation» Ֆրանսիայում՝ «la mediation» և այլուր՝ համանման անվանումներով⁶:

Վեճերի լուծման այլընտրանքային մեթոդը (ADR-alternative disputere solution) տեսաբաններին թույլ է տալիս եզրակացնել, որ կարելի է վեճերը լուծել նաև բանակցություններ վարելով, կողմերին հաշտեցնելով (conciliation), անկախ որոշում կայացնելով (adjudication), քիչ ժամանակ ծախսելով (mini-trial), նախնական դատական նիստով (settlement) և այլ գործողություններ կատարելով:

Վերջին տասնամյակում աշխարհի շատ երկրներում զգալիորեն աճել է գիտական հետաքրքրությունը հաշտարարության հանդեպ՝ հատկապես արդարադատության ոլորտում: Հաշտարարությունը աշխարհի տարբեր երկրներում զարգացել է տարբեր կերպ, սակայն նպատակը միշտ եղել է նույնը՝ վիճող կողմերին հաշտեցնելը:

Հաշտարարության էությունից բխում է, որ այն իրականացվում է կամավորությամբ և կողմերի համաձայնությամբ: Առանցքային դերակատարությունը պատկանում է հաշտարարին, որն իրականացնում է հաշտարարական գործընթացը:

Հաշտարարության էությունը բացահայտելու համար անհրաժեշտ է տալ հաշտարարության սահմանումը:

⁶ St' u Термин «медиация» происходит от латинского "mediare" (посредничать, выступать в роли лица, при участии которого ведутся переговоры) и активно используется в зарубежных странах (английский - «Mediation», французский «la mediation», немецкий - «die Mediation»). В отечественной литературе предлагается заменить иностранный термин российским эквивалентом, особенно если речь идет о языке закона (Носырева Е. И., Стернин И. Л. «Посредничество» или «медиация»: к вопросу о терминологии // Третейский суд. - 2007. №1, - С.10). Представляется, что при выборе соответствующей терминологии необходимо учитывать ряд обстоятельств. Во-первых, термин «посредничество» обозначает весьма широкий круг явлений (как правового, так и неправового характера), многие из которых воспринимаются в современном обществе весьма негативно. Использование ставшего уже привычным в исследовательских кругах термина «медиация» поможет избежать переноса негативных смыслов на новый для российской действительности институт. Во-вторых, термин «медиация» получил широкое распространение по все\гу миру. Использование единой терминологии во многом отвечает современным тенденциям гармонизации права и законодательства. В связи с этим в настоящей работе преимущественно используется специальный термин «медиация» и соответствующие однокоренные слова (например, «медиатор», «медиационный», «медиативный» и другие). Термины «посредничество», «посредник» употребляются как синонимы, если иное не следует из контекста. 10 Boulle L., NesicM. Mediation: principles, process, practice. - London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, 2001. - P. 4-5. 11 Там же.

Հաշտարարությունը վեճերի լուծման այլընտրանքային մյուս ձևերից տարբերվում է նրանով, որ հաշտարարության ընթացքի համար պատասխանատվության մեծ մասն ընկած է վեճի մասնակից կողմերի վրա: Հաշտարարը պատասխանատվություն չի ստանձնում վեճերը լուծելու համար: Նա հանդես է գալիս որպես միջնորդ՝ տալով ընտրության իրավունք հաշտարարության գործընթացի բոլոր մասնակիցներին⁷:

Ի. Նոսիրևայի կարծիքով, հաշտարարությունը կողմերի ընտրած երրորդ անձի միջոցով վեճի կարգավորման ընթացակարգ է, որը կոչվում է միջնորդ և աջակցում է կողմերին բանակցություններ վարելու և վեճի շուրջ համաձայնության հասնելու գործում⁸:

Տ. Ա. Սավելևան կարծում է, որ հաշտարարությունը կողմերի միջև հակամարտության կարգավորման միջոց է չեզոք միջնորդի մասնակցությամբ, վիճահարույց հարցի վերաբերյալ բանակցությունների հիման վրա կողմերի համար պարտադիր համաձայնության մշակման նպատակով: Դրա հետ մեկտեղ տեսաբան-հետազոտողը շեշտում է, որ միջնորդը կողմերի համար պարտադիր որոշում կայացնելու լիազորություն չունի⁹:

Դ. Դենի տեսակետի համապատասխան՝ հաշտարարությունը համարվում է չեզոք, երրորդ կողմի դեր, որն օգնում է երկու կամ ավելի անձանց ինքնուրույն փնտրել փոխընդունելի համաձայնություններ¹⁰:

Վ. Ֆ. Յակովլևը գտնում է, որ հաշտարարությունը վիճող կողմերի բանակցությունների շրջանակներում վեճի կարգավորման մասնագիտացված գործունեությունն է՝ նրանց միջև հաշտության համաձայնագիր կնքելու նպատակով¹¹:

Խ. Յիլեսենը հաշտարարությունը սահմանում է որպես սոցիալական գործիք, որը կարող է օգտագործվել մի քանի հակամարտող կողմերի միջև շահերի ցանկացած բախման ժամանակ: Տեսաբանը մեծապես կարևորում է

⁷ Տե՛ս <https://medium.com/direktoria-online/mediazia-45d5952aedc1>:

⁸ Տե՛ս Носырева Е. И. Нотариат и альтернативные процедуры урегулирования споров /Е. И. Носырева// Нотариат, государственная власть и гражданское общество: современное состояние и перспективы: Материалы Всероссийской научно-практической конференции. М., ФРПК, 2007, էջ 63:

⁹ Տե՛ս Зайцев А. И. Негосударственные процедуры урегулирования правовых споров /А. И. Зайцев Н. В. Кузнецов, Т. А. Савельева. – Саратов, 2000, էջ 34:

¹⁰ Տե՛ս Дэна Д. Преодоление разногласий: как улучшить взаимоотношения на работе и дома /Д. Дэна. – СПб, 1994, էջ 35:

¹¹ Տե՛ս Яковлев, В. Ф. Закон свободного примирения /В. Ф. Яковлев// Медиация и право № 1, 2006:

հաշտարարության միջոցով վեճերի լուծման համար վերապատրաստված, չեզոք մասնագետների առկայությունը¹²: Այսինքն՝ հաշտարարության սահմանման այս մոտեցման մեջ շեշտը դրվում է միջնորդի գործունեության վրա՝ ընդգծելով նրա նշանակությունը կողմերի միջև վեճի լուծման գործում:

Մեր կարծիքով, այս մոտեցումները թերի են արտացոլում հաշտարարության բուն էությունը, մասնավորապես ստվերում են թողնում վեճի կողմերին: Չպետք է մոռանալ, որ հենց վեճի կողմերն են նախաձեռնում միջնորդության գործընթացը, բանակցությունների արդյունքում կայացնում են որոշումներ, ստորագրում են ձեռք բերված փոխընդունելի համաձայնագիրը: Կարևոր է նշել այն հանգամանքը, որ միջնորդը ոչ մի որոշում չի կայացնում, այլ պարզապես արձանագրում է կողմերի որոշումները:

Հաշտարարի հիմնական խնդիրն է կողմերի փոխընթերցման ապահովումը, բոլոր մասնակիցների համար ընդունելի պայմաններով խնդրի լուծման հնարավորությունը հայտնաբերելն ու կողմերին օգնելը: Այդ պատճառով հաշտարարը պետք է լիարժեք, բազմակողմանի և խորությամբ ուսումնասիրի գործը, որպեսզի կարողանա գրագետ ու ճիշտ իրականացնել գործընթացը:

Հաշտարարության մասին կա մեկ այլ տեսություն ևս, որը լավագույնս բացահայտում է հաշտարարության հասկացությունը, որտեղ կարևորվում է և՛ միջնորդի, և՛ բուն հակամարտող կողմերի դերը: Այս տեսության ներկայացուցիչներն են Կ. Ղափթալան, Գ. Ֆրիդմանը, Գ. Պոհմելկինան, Գ. Մետան, Դ. Խիմմելստեյնը:

Հիմք ընդունելով կատարված ուսումնասիրությունը՝ կարող ենք արձանագրել հաշտարարությանը բնորոշող հետևյալ հատկանիշները՝

- որպես հաշտարար կարող է հանդես գալ միայն չեզոք, երրորդ անկողմնակալ անձը, որը վեճի մասնակից կողմ չէ,
- վիճող կողմերի ակտիվությունը (հաշտարարի ընտրության, խնդիրների շրջանակը որոշելու, դրանց լուծման ուղիները բացահայտելու, միմյանց փաստերն ու փաստարկները քննարկելու, փոխընդունելի լուծում մշակելու հարցերում),

¹² St'u Циллесен, Х. Команда на взлетной полосе /Х. Циллесен// Медиация и право № 1, 2006:

- հաշտարարությունը ենթադրում է փոխընդունելի որոշման կայացում, ուստի ոչ միայն հաշտարարը, այլև կողմերից յուրաքանչյուրն իրավունք ունի առաջարկելու վեճի կարգավորման իր տարբերակները,
- հաշտարարը ստեղծում է կառուցողական և հանգիստ մթնոլորտ՝ ուղղորդելով և մեղմացնելով բանավեճը,
- հաշտարարության գործընթացը կարող է դադարեցվել ցանկացած փուլում և ցանկացած պահի՝ վիճող կողմերի նախաձեռնությամբ: Նրանք միշտ կարող են հրաժարվել հաշտարարությունից և դիմել իրավունքների պաշտպանության դատական ձևին՝ եթե հաշտարարությունը չի տալիս այն ցանկալի արդյունքը, որին նրանք սպասում էին:

Հենց այս ճկունության մեջ է հաշտարարության ինստիտուտի արդյունավետությունը:

Հաշտարարության գործընթացի շարունակությունը պետք է կախված լինի կողմերի կամահայտությունից, այսինքն՝ հաշտարարության գործընթացի յուրաքանչյուր կողմ, իր համար առանց բացասական հետևանքներ առաջացնելու, կարող է անցնել դատաքննության կարգով վեճի լուծման:

Գաղտնիք չէ, որ դատական գործընթացը հրապարակային, բարդ և ժամանակատար գործընթաց է, որը գտնվում է պետության վերահսկողության ներքո: Այն ուղղված է դատական գործընթացում կողմերի մրցակցությանը, փաստերի և ապացույցների հավաքմանը: Վեճը լուծվում է՝ ելնելով իրավունքի, այսինքն՝ սուբյեկտների (հայցվորի և պատասխանողի) իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությունից: Դատական քննության միջոցով վեճը լուծվում է ի շահ կողմերից մեկի:

Մասնավորապես, «բազմաթիվ դռներ ունեցող դատարանի» հայեցակարգի հիմնադիր Ֆ. Սանդերի կարծիքով, դատական գործընթացը ունիվերսալ, բայց հաճախ իրավաբանական հակամարտությունների մեծամասնության լուծման ամենարդյունավետ միջոցն է:

Վերջին ժամանակներս Ռուսաստանի Դաշնության քրեական արդարադատության համակարգում կարևորվում են հանցագործությունների կանխումը և դրանց դեմ պայքարի առավել արդյունավետ կառուցակարգերի կիրառումը:

Ռուսաստանի Դաշնության «Հաշտարարության մասին» օրենքում այդքան էլ հստակ չէ դրա կիրառման ոլորտը, այն վեճերի շրջանակը, որոնց նկատմամբ թույլատրվում է կիրառել հաշտարարության ընթացակարգը:

Այսպես՝ օրենքի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասը վերաբերում է օրենքի կարգավորման առարկային, որը ներառում է քաղաքացիական իրավահարաբերություններից ծագող վեճերը, այդ թվում՝ ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեության իրականացման հետ կապված վեճերը, աշխատանքային գործունեությունից ծագող վեճերը և ընտանեկան վեճերը: Օրենքում «հանրային շահեր» հասկացությունը նույնպես չի բացահայտվում և գնահատողական բնույթ է կրում¹³:

1990 թվականին ԱՄՆ Կոնգրեսը ընդունեց «Քաղաքացիական դատավարությունում բարեփոխումներ կատարելու մասին» օրենքը, որի համաձայն՝ դաշնային դատարանների վրա դրվեց վեճերի լուծման այլընտրանքային ձևերի կիրառմանը նպաստելու պարտականությունը: Ի կատարումն այդ պարտավորության՝ սահմանվեցին դատավորների բավական լայն իրավունքներ՝ վիճող կողմերին ուղղորդել մինչև դատարանին դիմելը նախապես դիմելու հաշտարարի օգնությանը:

20-րդ դարի 60-ական թվականներին ճգնաժամի մեջ էր հայտնվել ԱՄՆ դատական համակարգը: Արդյունքում ստեղծվեց հաշտեցման այնպիսի ընթացակարգ, ինչպիսին է հաշտարարությունը, և անցում կատարվեց որակապես նոր, մասնագիտական ընթացակարգերի:

2005 թվականից ի վեր Միացյալ Նահանգներում գործում է միջնորդության մասին միասնական օրենք, որը հավաքական փաստաթուղթ է և միավորում է զգալի թվով իրավական ակտեր:

ԱՄՆ-ում հաշտարարության առանձնահատկությունը դրա կիրառման պարտադիր բնույթի մեջ է: Օրենսդրական մակարդակով մի քանի նահանգներում, մասնավորապես Կալիֆոռնիայում, հաստատվել է, որ դատարանները ամուսնալուծության դեպքերը քննության են առնում միայն այն դեպքում, երբ գործում առկա է միջնորդի մասնակցությամբ վեճը լուծելու փորձ կատարելու մասին համապատասխան փաստաթուղթ: 1982 թվականին ԱՄՆ-ում ավելի քան 300 անհատներ և կազմակերպություններ մասնագիտանում էին ընտանեկան միջնորդության մեջ¹⁴:

Վեճերի կարգավորման այլընտրանքային ուղիների համեմատ հաշտարարությունն ունի առավելություն մասնավորապես ֆինանսների խնայողու-

¹³ St'u Вирченко Ю. А., Самохвалов Н. А., Процедура медиации в Российской Федерации: плюсы и минусы, 2016, էջ 18:

¹⁴ St'u, Мета Г. Медиация — искусство разрешать конфликты// Медиация. Новый подход к разрешению конфликтов: Дайджест. Пермь, 2009, էջ 35:

թյան տեսանկյունից: Այդ մասին են վկայում կատարված հետազոտությունները: Օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայում մեդիացիայի ինստիտուտը թույլ է տվել 1 միլիարդ ֆունտ ստեռլինգ գումարի չափով միջոցներ տնտեսել¹⁵:

Հայտնի է դատաքննության ընթացքում հաշտարարության իրականացման երկու կարևոր ձև՝ կամավոր և պարտադիր:

Ըստ կամավոր ձևի՝ դատավորը կողմերին միայն առաջարկում էր դիմել հաշտարարի ծառայություններին, և դրա կիրառումն անհաջողության մատնվեց այն վայրում, որտեղ փորձ արվեց այն իրականացնել: Պատճառը փաստաբանների դիմադրությունն էր: Առաջին փորձերը կատարվել են Լոնդոնի բրիտանական կենտրոնական հողային դատարանում 1996-1998թթ., Բրիտանական Վերաքննիչ դատարանում, ինչպես նաև Ավստրալիայի, Նոր Զելանդիայի, Կանադայի և ԱՄՆ տարբեր նահանգներում գտնվող մի շարք դատարաններում:

Ինչ վերաբերում է պարտադիր հաշտարարության ներդրմանը դատական համակարգում, ապա այն նույնպես նշանակալի արդյունքներ չի արձանագրել: Փաստորեն, դատավորները չէին նշանակում գործը դատաքննության, եթե կողմերը չէին փորձում սկզբում վեճը լուծել բանակցությունների սեղանի շուրջ: Բայց փաստաբաններն ու կողմերն այս հարցին մոտենում էին որպես ձևական խոչընդոտի, որը պետք էր հաղթահարել: Այստեղ խնդիրն այն էր, թե արդյոք հաշտարարությունը պետք է ի սկզբանե լիներ կամավոր, թե՛ պարտադիր, կամ արդյո՞ք այն կարող էր արդյունավետ լինել, եթե կիրառվեր դատարանի կողմից:

Դեռևս 1996թ.-ից Մտավոր սեփականության համաշխարհային կազմակերպությունում գործում են հաշտարարության կանոնները, իսկ Միջազգային առևտրային պալատում 1988թ.-ից գործում է Հաշտեցման խորհրդարան: Բավական է հիշատակել, որ 1986թ.-ին Ցյուրիխի առևտրային պալատն ընդունել է հաշտարարական կարգավորման գործընթացների (մինիպրոցեսների) համապատասխան կանոններ: Այսպիսի կարգավորող դրույթներ սահմանված են նաև մի շարք հայտնի ազգային առևտրային արբիտրաժային գործող կենսվազյան էդվարդտրոններում, որոնցից, օրինակ, առկա է Ստոկհոլմում¹⁶:

¹⁵ Տե՛ս Шепелевич А. Медиация шагает по миру // Юрисконсульт. №7, 2009, էջ 29:

¹⁶ Տե՛ս «Արդարադատություն» գիտական հանդես, 3 (26) 2014թ., էջ 29:

Շվեդիայում միջնորդի մասնակցությամբ հաշտարար ընթացակարգերը, այսինքն՝ հաշտարարությունը, լայնորեն չի կիրառվում, սակայն հարկ է նշել Ստոկհոլմի պալատի մեդիացիայի ինստիտուտի գործունեությունը, որը ստեղծվել է 1999 թվականին և դարձել մեդիացիայի յուրատեսակ կենտրոն: Այդ մարմնի կանոնների համաձայն՝ հաշտարարությունն իրականացվում է որպես կանոն մեկ հաշտարարի կողմից, որին կարող են նշանակել կողմերը կամ ինստիտուտը: 2011թ. օգոստոսի 1-ին Շվեդիայում քաղաքացիաիրավական բնույթի որոշ գործերով հաշտարարության մասին օրենք է ընդունվել: Սակայն վերջինս չի սահմանում քաղաքացիաիրավական վեճերի «մեդիատիվությունը», այն է՝ այն գործերի շրջանակը, որոնցով կարելի է իրականացնել հաշտարարության ընթացակարգը, և միայն ելնելով Շվեդիայի արդարադատության նախարարության բացատրական գրությունից՝ հետևում է, որ այս կամ այն գործը «քաղաքացիաիրավական բնույթի գործերի» շարքին դասելիս պետք է ելնել 2008/52/ԵՄ հրահանգի (դիրեկտիվի) 1-ին հոդվածի 2-րդ կետի մեկնաբանությունից¹⁷:

Բացի նշված երկրներից՝ հաշտարարության ընթացակարգի կիրառման պրակտիկա ունեցել են հրեաները: Այն հայտնի է եղել նաև Աֆրիկայում: Աֆրիկյան շատ երկրներում մինչ այսօր պահպանվում է Ժողովրդական Ժողովների ինստիտուտը, որտեղ հալամարտությունը լուծվում է այն անձանց օգնությամբ, որոնց բոլորը վստահում և հարգում են: Հենց նրանք են ապահովել այդ երկրներում խնդրահարույց իրավիճակների լուծումը՝ երկխոսության միջոցով կողմերի հաշտեցման ճանապարհով¹⁸:

Հին Չինաստանում և Ճապոնիայում հաշտարարության ընթացակարգը վեճերի կարգավորման գլխավոր միջոցն էր: Հաշտարարությունն այսօր էլ օգտագործվում է Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետությունում՝ «Հաշտեցման Ժողովրդական կոմիտեներում»: Անտիկ Հունաստանում հալամարտությունները քաղաքների և պետությունների միջև կարգավորվել են երրորդ անձանց միջնորդությամբ: Փոքր հունական քաղաքները հանդես են

¹⁷ St'u Директива 2008/2/ЕС Европейского парламента и Совета от 21.05.2008 относительно некоторых аспектов медиации в гражданских и коммерческих делах, Третейский суд 2008 №5:

¹⁸ St'u Мета Г., Похмелкина Г. / Медиация-искусство разрешать конфликты: знакомство с теорией, методом и профессиональными технологиями, Москва, Verte 2004, էջ 12:

եկել որպես միջնորդ խոշոր քաղաքների՝ Աթենքի և Սպարտայի միջև հակամարտությունների ընթացքում¹⁹:

Այսպիսով՝ հաշտարարության միջոցով վեճերի, տարաձայնությունների կարգավորումը, ի տարբերություն դատավարության, ոչ պաշտոնական ընթացակարգ է, որը հիմնված է վեճի մասնակիցների ինքնավարության վրա, որտեղ հաշվի են առնվում կողմերից յուրաքանչյուրի սուբյեկտիվ շահերը, անձնական համոզմունքները և տեսակետները²⁰:

Հաշտարարության գործընթացը գաղտնի գործընթաց է, ուստի դրա կիրառման դեպքում լիովին պահպանվում են մասնակիցների մասնավոր շահերը:

Հաշտարարությունն ունի մի շարք առավելություններ. այն վեճերի լուծման արտադատական ընթացակարգ է, գլխավոր խնդիրը վեճի լուծումն է հակամարտող սուբյեկտների կողմից՝ իրավահավասար և կամավոր հիմունքներով՝ հաշվի առնելով միմյանց շահերը:

Զարգացած իրավական համակարգ ունեցող շատ երկրներում դատարանների շենքում զուգահեռ գործում են հաշտարարության գրասենյակներ, և քաղաքացիները մինչև հայցադիմումը դատարանի գրասենյակ ներկայացնելը հայցադիմումը ներկայացնում են հաշտարարին, ապա անհրաժեշտության դեպքում՝ դատարան:

Թեև վերջինս ունի և՛ առավելություններ, և՛ թերություններ, սակայն բոլոր դեպքերում կողմերի համար կարևորը պետք է լինի ոչ թե այն հանգամանքը, թե ում կողմից կքննվի գործը, այլ թե ով ավելի արդյունավետ և արագ կլուծի վեճը, ինչի արդյունքում քաղաքացին կխնայի և՛ ժամանակ, և՛ գումար, որը համեմատաբար ավելի շատ է ծախսվում այն դեպքում, երբ վեճը լուծում է ստանում դատարանի կողմից, երբեմն էլ քաղաքացու համար անցանկալի ելքով: Դա պայմանավորված է նրանով, որ ի տարբերություն վեճերի լուծման դատական ձևի, հաշտարարության դեպքում վիճելի իրավահարաբերության կողմերը իրենք են որոշում վեճի և՛ լուծման ընթացակարգը, և՛ վերջնարդյունքը, ինչը բացակայում է վեճերի լուծման դատական ձևում, ինչից հետո էլ ի հայտ է գալիս անցանկալի հետևանքը, քանի որ դատարանը բացառապես ղեկավարվում է օրենքով՝ հաշվի չառնելով կողմերի

¹⁹ St'u Бесемер X., Маловой Н.В. / Медиация: посредничество в конфликтах, Калуга, Духовное познание, 2004, էջ 55:

²⁰ St'u Брыжинская Г. В., Худойкина Т. В. Переговорный процесс: психолого-правовой анализ //Paradigmatapoznani№1, 2015, էջ 65-67:

կարծիքները, դիրքորոշումները, առաջարկները: Իսկ հաշտարարության պարագայում հաշտարարը դարձյալ ղեկավարվում է օրենքով, բայց հաշվի է առնում վիճելի իրավահարաբերության կողմերի դիրքորոշումները, առաջարկները, կարծիքները, և վեճը լուծվում է կողմերի համար ցանկալի ու փոխշահավետ ելքով:

Ինչ վերաբերում է հաշտարարության ինստիտուտի զարգացմանը Հայաստանի Հանրապետությունում, այն կնպաստի արդարադատության մատչելիությանն ու արդյունավետությանը, հանրային իրավագիտակցության և իրավական մշակույթի բարձրացմանը:

Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում հաշտարարությունը՝ որպես վեճերի լուծման այլընտրանքային միջոց և արդարադատությանը օժանդակող իրավական ինստիտուտ, համեմատաբար նոր է:

Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի փոփոխությունները հանգեցրին նրան, որ ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրվեցին հաշտարարության իրավական կարգավորման հիմքերը:

Շահագրգռված անձինք ու երիտասարդ իրավաբանները ակտիվ գործունեություն սկսեցին ծավալել Հայաստանում հաշտարարության ինստիտուտի զարգացման համար:

Օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում ՀՀ դատական օրենսգրքից ամբողջությամբ հանվեց հաշտարարության մասը, և ընդունվեց «Հաշտարարության մասին» նոր օրենքը:

Հայաստանի Հանրապետությունում 2015 թվականին ներդրվեց հաշտարարության ինստիտուտը, և ՀՀ դատական ու ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերում կատարվեցին անհրաժեշտ փոփոխություններ, իսկ 2018 թվականին ընդունվեց «Հաշտարարության մասին» օրենքը, որի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Հաշտարարությունը գործընթաց է, որն ուղղված է կողմերի համաձայնությամբ իրենց միջև առկա վեճն անկողմնակալ երրորդ անձի՝ հաշտարարի օգնությամբ հաշտությամբ լուծելուն»:

Հայաստանում հաշտարարության ինստիտուտի զարգացմանը նպաստեց 2016թ.-ի դեկտեմբերի 28-ին ՀՀ դատական օրենսգրքով նախատեսված Հայաստանի հաշտարարների ինքնակարգավորվող կազմակերպության (ՀՀ ԻԿԿ) ստեղծումը: ՀՀ ԻԿԿ հիմնադրումը նշանակալից ձեռքբերում է քաղաքացիական հասարակության կայացման ճանապարհին: Հաշտարարների ինքնակարգավորվող կազմակերպությունը ոչ առևտրային կազ-

մակերպություն համարվող իրավաբանական անձ է, որի անդամ են Հայաստանի Հանրապետության բոլոր արտոնագրված հաշտարարները:

Հաշտարարների ինքնակարգավորվող կազմակերպության գործունեության նպատակն է իր անդամների գործունեության թափանցիկության և արդյունավետության բարձրացմանը նպաստելը, նրանց գործունեության վերահսկողությունը, հավաքական շահերի պաշտպանությունը, իր անդամների կողմից հաշտարարի վարքագծի կանոնների պահպանումն ապահովելը:

Հայաստանի Հանրապետությունում գործում է հաշտարարների ինքնակարգավորվող մեկ կազմակերպություն, որը ստեղծված է նվազագույնը 20 արտոնագրված հաշտարարների կողմից:

Անկախ պատմական զարգացումից, պետության կառավարման ձևից, հաշտարարության հիմնախնդիրներն և մեթոդները նույնն են, իսկ նպատակը մեկն է՝ հաշտությունը: Նույնն է նաև հաշտարարի բնութագիրը՝ բանիմաց, օրենքներին քաջատեղյակ, անկողմնակալ անձ, ով իր մասնագիտական որակներով օգնում է կողմերին՝ լուծելու ծագած հակասությունները:

Հաշտարարն անկախ, անկողմնակալ, գործի ելքով շահագրգռվածություն չունեցող ֆիզիկական անձ է, որն իրականացնում է հաշտարարություն կողմերի միջև առկա վեճը հաշտությամբ լուծելու նպատակով:

Հաշտարարությունը իրականացվում է քաղաքացիաիրավական, աշխատանքային և ընտանեկան բնույթի գործերով, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև այլ իրավահարաբերություններից բխող վեճերով: Իսկ հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը որոշակի իրավահարաբերության կապակցությամբ կողմերի միջև կնքված գրավոր համաձայնություն է:

Հաշտարարությունն սկսվում է հաշտարարություն իրականացնելու վերաբերյալ մյուս կողմին գրավոր առաջարկ ներկայացնելու պահից:

Հաշտարարության մասին օրենքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն.

Արտոնագրված հաշտարարի որակավորում կարող է ստանալ՝

1) 25 տարին լրացած և բարձրագույն կրթություն ունեցող անձը.

2) դատավորի պաշտոնում պաշտոնավարման առնվազն երեք տարվա փորձառություն ունեցող նախկին դատավորը՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նրա լիազորությունները դադարեցվել են կարգապահական խախտում թույլ տալու, կամ նրա լիազորությունները դադարել են նրա նկատմամբ կայացված մեղադրական դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելու կամ քրեական հետապնդումը ոչ արդարացնող հիմքով դադարեցվելու հիմքով.

3) իրավունքի ոլորտում մասնագիտական աշխատանքի առնվազն երեք տարվա փորձառություն ունեցող իրավաբան գիտնականը:

Հաշտարարության ինստիտուտը Հայաստանում դեռ զարգացման երկար ճանապարհի պետք է անցնի, որպեսզի ունենա ճանաչում ու հաջողություն, և վստահություն ձեռք բերի քաղաքացիների և կազմակերպությունների շրջանում:

Համաշխարհային պրակտիկայի վերլուծությունը թույլ է տալիս արձանագրել, որ միջնորդությունը համաշխարհային հանրության կողմից ճանաչված, ընդունելի ինստիտուտ է, հակամարտությունների լուծման արդյունավետ միջոց:

Ամփոփելով կատարված ուսումնասիրության արդյունքները՝ եզրակացնում ենք, որ հաշտարարության ինստիտուտի զարգացումը կբարձրացնի մարդու իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը Հայաստանի Հանրապետությունում:

MEDIATION INSTITUTE IN THE CONTEXT OF HISTORICAL DEVELOPMENT AND INTERNATIONAL EXPERIENCE AND ITS IMPLEMENTATION IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

VARDANYAN GEGHETSIK

GSU Lecturer,

*Lecturer of the Chair of Civil Law and Civil Procedure
of the Academy of RA Police Educational Complex*

էլփոստ՝ gexecik_vardanyan@mail.ru

The article is dedicated to the institute of mediation as an extrajudicial dispute resolution procedure. Its purpose is to reveal the essence of mediation institute and the peculiarities of the legal regulation, the procedure of its application. The article presents the historical development process and international experience of the studied institute, its relevance and importance in increasing the effectiveness of justice. Analytical, historical, and legal comparative methods were used to study the issue, and to research the positions of theoreticians regarding the legislation of the Republic of Armenia, as well as the principles operating in foreign legal systems and legal practice, the procedure for applying mediation, and the issues related to the mediation institute. It is argued in the article that the application of mediation institute in the Republic of Armenia will significantly reduce the workload of the judicial system, as well as will reduce court and state costs; the parties will have the

opportunity to resolve the dispute as quickly as possible and in an acceptable and mutually beneficial way.

Keywords: mediator, mediation institute, dispute, legal regulation, alternative method of dispute resolution, extrajudicial procedure, agreement on mediation, implementation of mediation.

ИНСТИТУТ МЕДИАЦИИ В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИЧЕСКИХ СОБЫТИЙ И МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА И ЕГО ВНЕДРЕНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ВАРДАНЯН ГЕГЕЦИК

*Факультет гуманитарных наук ГГУ
Преподаватель кафедры гражданского права
и гражданского судопроизводства
Образовательного комплекса Полиции РА
Капитан полиции
tjshnuqi' gexecik_vardanyan@mail.ru*

Статья посвящена институту медиации, как внесудебной процедуре разрешения споров. Цель – раскрыть сущность института медиации и выявить особенности правового регулирования, а также порядок его применения. В статье представлен исторический процесс развития и международный опыт изучаемого института, его актуальность и значение в повышении эффективности правосудия. Для изучения вопроса были применены аналитический, исторический и сравнительно-правовые методы, с помощью которых исследованы позиции теоретиков относительно законодательства Республики Армения, а также принципы, действующие в зарубежной правовой системе и юридической практике, процедура применения медиации, в том числе вопросы, связанные с институтом медиации. В статье обосновывается тот факт, что использование института медиации в РА значительно снизит нагрузку на судебную систему, уменьшит судебные и государственные издержки, и вследствие этого, у сторон появится возможность разрешения имеющихся споров в максимально быстрой, приемлемой и взаимовыгодной форме.

Ключевые слова: медиатор, институт медиации, спор, правовое регулирование, альтернативный способ разрешения спора, внесудебный порядок, соглашение о медиации, осуществление медиации.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 10.08.2022թ.:
Հոդվածը գրախոսվել է 20.08.2022թ.: